

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут мовознавства ім. О.Потебні

На правах рукопису

Бачевич Флорій Сергійович

РОСІЙСЬКЕ ДІЄСЛОВО
В ФУНКЦІОНАЛЬНО-
ОНОМАСІОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ
ВИВЧЕННЯ

Спеціальність: 10.02.01 - російська мова

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Київ — 1995

АВ 32.131

00754445 (Т)

Дисертація є рукопис

Робота виконана на кафедрі загального мовознавства
Львівського державного університету ім. І. Франка

Офіційні опоненти: - член-кореспондент НАН України,
доктор філологічних наук,
професор І.Р.Вихованець
- доктор філологічних наук,
професор О.С.Снітко
- доктор філологічних наук,
професор Ж.П.Соколовська

Провідна установа - Український державний педагогічний університет

Захист відбудеться "18" квітня 1995 р. о 15 годині
на засіданні спеціалізованої ради Д. 016.28.01 для захисту
дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філологічних
наук при Інституті мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України
(252001, Київ-1, вул. Грушевського, 4).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту
мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України.

Реферат розіслано "6" березня 1995 р.

Учений секретар спеціалізованої ради

ЛННБ ім. В. Стефаника
АН України

доктор філологічних наук

Н.Г.Озерова

75

Однією з характерних рис лінгвістики кінця ХХ століття є вивчення мови в дії, в реальному функціонуванні, визнання комунікативної природи всіх без винятку її одиниць і категорій, побудова таких моделей, які відтворюють процеси мовленнєвої діяльності людини, насамперед породження і сприйняття мовлення. У сучасному мовознавстві вироблені теоретичні засади функціональної морфології (див., наприклад, праці О.В.Бондарка, І.Р.Вихованця, В.М.Русанівського, Н.О.Слюсарєвої, М.О.Шелякіна та інших) і функціонального синтаксису (див., наприклад, дослідження П.Адамця, Г.О.Золотової, І.Р.Вихованця, В.М.Русанівського, Н.О.Слюсарєвої, Ю.С.Степанова та інших). На жаль, цього не скажеш про вивчення лексики в функціональному комунікативному аспектах. Остання в повному обсязі або в значних своїх фрагментах ще не стала предметом такого аналізу. Навіть тоді, коли одиниці лексико-семантичного рівня залучають до комунікативних досліджень, то це відбувається принагідно, в складі функціонально-семантичних полів. Подібний підхід до вивчення мови є "сукупним", і він, як справедливо зазначає І.Р.Вихованець, повинен доповнюватися підходом "роздільним", оскільки за умови об'єднання всіх рівнів мови в єдину функціональну граматику втрачається специфіка одиниць і категорій цих рівнів і функціональна граматика перетворюється в функціональний опис мови в цілому. Інакше кажучи, навірля необхідність створення функціонально-комунікативної теорії слова. Остання покликана розширити і поглибити традиційні системно-структурні дослідження номінативних одиниць у взаємозв'язках з одиницями і категоріями граматичного ладу мови, тобто повинна стати теорією "активної лексикології".

"Активний" (а значить і комунікативний) підхід до одиниць

мовної системи передбачає врахування їх участі у мовленні, тобто пов'язує з предметним світом і когнітивною діяльністю, з одного боку, а також з умовами мовленнєвого спілкування, його координатами та особливостями існування й фіксації у конкретній мовній системі, - з іншого. Виходячи із зазначеного, можна твердити, що комунікативний підхід до лексики як самостійного об'єкта дослідження повинен опиратись на аналіз номінативних засобів мови в динамічному аспекті породження і оприйняття мовлення і передбачати виявлення категорій, які формують системи та відображають специфіку об'єктивації світу в одиницях мови (ономасіологічний аспект) і мовленнєву реалізацію відображених у слові властивостей пізнаного фрагменту навколишнього світу в процесі мовлення (функціональний аспект), тобто повинен бути переважно функціонально-відображувальним (функціонально-ономасіологічним).

Реферована дисертація є спробою цілісного функціонально-ономасіологічного вивчення дієслівної предикатної лексики російської мови у її відображувальних зв'язках з "природно-онтологічними" референтно-таксономічними класами імен суб'єктів ("Людина", "Тварина", "Рослина", "Річ" та іншими). Матеріал російської мови є водночас джерелом спостережень над фактами конкретної мови, а також над певними закономірностями мови взагалі. Таким чином, у роботі об'єднані методики конкретно-мовного і універсально-типологічного дослідження предикатної лексики живої природної мови флективного типу (російської).

Актуальність теми дисертаційного дослідження визначається необхідністю створення теоретичних засад функціональної ономасіології, про важливість якої для сучасної лінгвістики свого часу писав В. Матезіус; неопрацьованістю в мовознавстві взагалі та русистичі зокрема найважливіших понять і категорій

цього напрямку досліджень лексичних засобів мови ; відсутністю "міжпарадигматичних" (за термінологією Ю.С.Степанова і Д.І.Руденка) та "іншопарадигматичних" (для дієслова - "іменних") досліджень у с і є ї номінативної сфери природної мови з динамічним ознаковим (предикатним) типом лексичного значення; неопрацьованістю класифікації дієслівних предикатів, в основі яких лежать приховані семантичні категорії, що визначаються референтно-таксономічною природою імен суб'єктів і об'єктів висловлювань і впливають на комунікативну "поведінку" останніх у мовленні, їхні спроможності формувати текст; відсутності критеріїв виділення найважливіших ономасіологічних статусів імен ознакового та предметного типів значення, а також невивченість закономірностей ономасіологічної комбінаторики, які уможливають пізнання найважливіших закономірностей переходу від знаків до висловлювань.

Метою дисертаційного дослідження є з'ясування найсуттєвіших теоретико-конструктивних засад і понять функціонально-ономасіологічного підходу до природної мови та її словникового складу, а також перевірка і демонстрування можливостей функціонально-ономасіологічного аналізу на матеріалі одного з найбільш значущих семіологічних класів слів - ознаковому (предикатному), який реалізується в сфері дієслівної лексики російської мови.

Мета дослідження визначає необхідність розв'язання таких найважливіших завдань:

- 1) сформулювати риси і різновиди функціонального напрямку дослідження мови, її одиниць і категорій;
- 2) визначити співвідношення між поняттями "функція", "значення" і "значущість" з урахуванням мети дослідження;
- 3) окреслити специфічні риси дієслова в аспекті функціональ-

но-ономасіологічного аналізу, тобто дієслівного предикатного значення в "міжпарадигматичному" аспекті з орієнтацією на положення "іменної" парадигми;

4) вивчити денотативно-відображувальний потенціал дієслівної лексики в плані зв'язування референтно-таксономічних класів імен суб'єктів і предикатів;

5) визначити мовний статус найважливіших функціонально-ономасіологічних класів слів;

6) сформулювати закономірності комунікативної взаємодії функціонально-відображувальних класів іменних і дієслівних лексем в аспекті побудови мовцем висловлювань;

7) виділити на цій підставі типи дієслівних предикатів;

8) дослідити співвідношення ономасіологічних і семасіологічних категорій у мовленні, використовуючи матеріал внутрішньо-лексемного і міжлексемного функціонального зв'язку, а також механізми формування деяких типів семантичної деривації.

Новизна дослідження полягає у визначенні основних принципів, понять, можливостей і напрямків функціонально-ономасіологічного аналізу лексики мови флективного типу. Зокрема, вперше досліджується відображувальний потенціал російського дієслова стосовно референтно-таксономічних класів імен їхніх суб'єктів, які розглядаються в аспекті "природно-онтологічної" класифікації, а також можливості дієслівних предикатів моделювати своєю семантикою типи попередніх і подальших ситуацій (стосовно дії, що зображається у висловлюванні); визначаються категорії номінативних одиниць, які формують системи і використовуються в мовленнєвій діяльності мовця, виділяються функціонально-ономасіологічні типи дієслівних предикатів і зв'язуються закономірності формування ізосемічних і неізосемічних у референтно-відображу-

вальному аспекті дієслівних висловлювань, окреслюється обсяг, визначається специфіка прихованих семантичних категорій і їх місце в системі засобів смислової імпліцитності російської мови. Новим є також вивчення функціонально-відображувальних типів дієслівних предикатів у висловлюваннях із суб'єктами одного референтно-відображувального класу, аналіз низки категорій і тропів, які формують системи дієслівної лексики в функціонально-ономазіологічному аспекті, а також визначення закономірностей ономазіологічної комбінаторики імен предметного та ознакового типів значення в межах предикативного центру висловлювання.

Матеріалом дослідження стала активна частина російської дієслівної лексики. Джерелом формування картотеки є "Словарь русского языка: В 4-х томах. Изд. 2-е.-М., 1981-1984". Враховувались усі дієслівні лексико-семантичні варіанти, зафіксовані у зазначеному словнику, а також ті мовленнєві філіації, які трактувались упорядниками як переносні значення і мовленнєві вживання. Обмеження стосувались лише тих випадків, які не впливали на зміни лексичних значень дієслів (видова варіативність¹, однократність або багатократність дії; вживання дієслівних лексико-семантичних варіантів в наказовій формі; графіккальні дієслова, які відрізняються від відповідних форм без префікса тільки граматичними значеннями початковості, завершеності та деякими іншими; нечисленні лексико-семантичні варіанти дієслів широкої семантики типу быть, иметь, есть і под., які вживаються в службовому значенні; дієслівні лексики у складі фразеологічних зворотів). Природно, що не брались до уваги також безособові дієслова. Не враховувались також випадки застарілих слів "а зна-

¹у тих випадках, коли зміни виду дієслова спричиняли зміни його лексичного значення, обидва лексико-семантичні варіанти враховувались.

чень. Залучались також матеріали інших словників російської мови. Авторська картотека налічує понад 75 тисяч дієслівних лексико-семантичних варіантів. Дослідження комунікативної "поведінки" дієслівних предикатів у висловлюваннях з іменами суб'єктів одного відображувального класу, а також функціонально-ономасіологічний і функціонально-семасіологічний аналіз дієслівної енантіосемії, конверсії та метонімії велись із використанням численних прикладів із художньої літератури XIX-XX століть. Джерелом деякої кількості прикладів стали також тексти публіцистичного функціонального стилю та епістолярного жанру. Незначна кількість прикладів запозичена із "Словаря современного русского литературного языка: В 17-ти томах.-М.; Л., 1948-1965".

Методи дослідження. В дисертації широко використовувались методики і прийоми описового методу, спрямованого на вивчення денотативного потенціалу дієслівної лексики, типів дієслівних предикатів у висловлюваннях з іменами суб'єктів одного референтно-відображувального класу. Визначення функціонально-ономасіологічних груп слів і вивчення їхнього специфічного статусу велось з опорою на системний аналіз мовних явищ, використання дефініцій слів у тлумачних словниках російської мови, а також з використанням мисленнєвого експерименту для визначення потенційної ополучуваності імен суб'єктів і предикатів дієслівних висловлювань. Функціонально-ономасіологічне і функціонально-семасіологічне дослідження семантичної структури значної кількості дієслівних лексико-семантичних варіантів-енантіосемів і конверсивів, а також лексем, охоплених процесом регулярної метонімізації, вимагало звернення до цілої низки прийомів компонентного аналізу лексичного значення, використання методики семасіологічної комбінаторики значень і їхніх складників (сем). Вивчення

специфіки прихованих семантичних категорій дієслівної дії зумовило використання деяких прийомів трансформаційного і валентно-дистрибутивного аналізу. Водночас специфіка функціонально-ономасіологічного дослідження мовного матеріалу вимагала звернення до нових методик і прийомів аналізу, які можна назвати комбіаторною ономасіологією. У процесі дослідження автор використовував також деякі загальнонаукові методи.

Положення, які виносяться на захист.

1. Дієслівним предикатним значенням, які розглядаються в динамічному аспекті породження мовленнєвих висловлювань, властивий суттєвий референційно-відображувальний потенціал, який є комунікативно зорієнтованим на певні відображувальні класи імен суб"єктів. Результатом функціонально-відображувальних зв"язків імен суб"єктів і предикатів є формування функціонально-ономасіологічних груп іменних і дієслівних номінативних елементів, природа яких дає можливість постулювати їм статус лексичного компонента мовленнєвої діяльності.

2. Функціонально-ономасіологічні групи дієслів відрізняються від інших типів лексичних парадигм, насамперед лексико-семантичних груп, семантичних полів, а також комунікативно-ситуативних груп низкою системно-структурних і комунікативних ознак.

3. Функціонально-ономасіологічні групи дієслівних предикатів, зорієнтовані на відповідні їм у прямих значеннях референційно-відображувальні класи імен суб"єктів, формують функціонально-ономасіологічні типи дієслівних предикатів, що мають риси прихованих семантичних категорій. Структурна організація прихованих семантичних категорій дієслівної дії неоднорідна і включає як опозитивні, так і неопозитивні (за О.В.Бондарком) відношення. Приховані семантичні категорії дієслівної дії відрізня-

ються від інших типів імпліцитності в мові (перш за все імпліцитності пресупозиційної, некатегоріальної, конкретнорівневої і текстової фреймового характеру) ознаками, яким характерна комунікативна природа.

4. Функціонально-ономасіологічні типи дієслівних предикатів і функціонально-ономасіологічні групи імен суб"єктів тісно комунікативно поєднуються за законами ономасіологічної комбінаторики, формуючи ізосемічні в функціонально-відображувальному аспекті висловлювання. Основою цього ізосемізму є узгодження денотативних компонентів дієслівної лексики і ономасіологічних статусів імен суб"єктів, а його результатом - формування конкретних комунікативних типів дієслівних предикатів. У випадках наявності функціонально-відображувального неізосемізму між класами суб"єктів і предикатів спостерігаються різноманітні типи варіативності ономасіологічних статусів імен суб"єктів та інтерпретаційного смислу дієслівних предикатів.

5. У висловлюваннях з іменами суб"єктів однієї функціонально-ономасіологічної групи можлива реалізація різних типів дієслівних предикатів, що залежить від зображення мовцем сутності референтів, які стоять за іменем суб"єкта. Структура функціонально-ономасіологічних груп дієслівних предикатів вузької денотативної спрямованості, як і структура лексико-семантичних груп і семантичних полів, формується категоріями (кореляціями) полісемії (зокрема енантіосемії), синонімії, антонімії, гіпонімії, конверсії та деякими іншими, які перебувають у різноманітних співвідношеннях. Отже, вивчення останніх, як і процесів семантичної деривації, повинно мати комплексний семасіолого-ономасіологічний характер.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження можна окре-

слити як спробу створення основ функціонально-ономасіологічного аналізу лексики природної мови флективного типу. Це і собі викликає необхідність обґрунтування деяких теоретичних передумов та найважливіших понять і категорій нового напрямку досліджень, їх взаємозв'язків із уже апробованими підходами і напрямками в науці про мову. Такими поняттями в роботі стали: ономасіологічний статус слів, функціонально-ономасіологічні групи слів, функціонально-ономасіологічний тип дієслівної дії, функціонально-ономасіологічний тип дієслівних предикатів, ономасіологічна комбінаторика та деякі інші. Сутність цих понять визначається, як правило, в порівнянні з категоріями і поняттями функціональної семасіології: семантичної структури слова, лексико-семантичної групи, семантичного поля, комунікативно-ситуативної групи, функціонально-семантичного типу дієслівних предикатів, семасіологічної комбінаторики та деякими іншими.

Практичне значення роботи. Результати дослідження протягом більше десяти років використовуються автором у вузівських курсах зі вступу до мовознавства і загального мовознавства, в спецкурсах із комунікативної лінгвістики і функціональної ономасіології, при написанні студентами курсових і дипломних робіт. Деякі положення дисертації можуть бути використані в курсах із сучасної української, російської та інших слов'янських мов (розділи "лексикологія" і "синтаксис"), у спецкурсах із семасіології і граматики, порівняльного вивчення синтаксичних явищ споріднених і неспоріднених мов, при написанні підручників, посібників і укладанні словників (асамперед ідеографічного і тематичного типу). Деякі результати дослідження (перш за все ті, що стосуються прихованих семантичних категорій) можуть бути використані для концептуально нового опису граматичної будови окремих мов, у викла-

даниї російської мови як нерідної та іноземної, а також для створення теоретичних засад тлумачних словників активного типу; в дисертації формулюються деякі тези, що стосуються практичного аспекту лексикографічної презентації ономазіологічної інформації в словниках згаданого типу.

Апробація роботи. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлювались у доповідях і повідомленнях на міжнародних конференціях (Київ 1991, Варшава 1998, Львів 1998), воєвоєзних (зокрема в межах СНД) і міжвідомчих конференціях і нарадах (Орджонікідзе 1983; Харків 1987, 1988, 1991; Перм 1988, 1990; Дніпропетровськ 1988; Ленінград 1990; Даугавпілс 1991; Ужгород 1991; Свердловськ /Єкатеринбург/ 1990, 1998), республіканських конференціях (Львів 1980, 1989, 1990, 1991; Ужгород 1982; Кіровоград 1985; Харків 1988, 1991; Кам"янець-Подільський 1990), міжвузівських регіональних наукових, науково-методичних конференціях і нарадах (Кіровоград 1984, 1987; Свердловськ 1987, 1990; Львів 1989, 1990, 1991; Краснодар 1989; Івано-Франківськ 1990, 1998; Тернопіль 1990, 1991). Автор також виступав в доповідях і повідомленнях на щорічних звітних наукових конференціях викладачів Львівського університету (1986-1995), міжкафедральному семінарі викладачів Львівського університету (1998). Результати дисертації обговорювались на спільному засіданні мовознавчих кафедр Львівського університету, а також відділу російської мови Інституту мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України. З теми дисертації опубліковано 74 праці загальним обсягом понад 85 друкованих аркушів.

Структура і зміст роботи

Матеріал дослідження, його мета і завдання визначили структуру дисертації. Вона складається зі вступу, чотирьох роз-

ділів, загальних висновків, списку використаної наукової (935 назв) та художньої і публіцистичної (81 назва) літератури. Кожен розділ завершують короткі висновки. У тексті дисертації наявні таблиці та схеми.

У В о т у п і визначається актуальність теми, формулюються мета і завдання дослідження, наукова новизна, практичне значення, методи і матеріал дослідження, положення, які виносяться на захист. Обґрунтовується необхідність створення теоретичних засад функціональної ономазіології, її зв'язок із когнітивною парадигмою лінгвістичних досліджень.

У першому розділі дисертації "Сутність функціонально-ономазіологічного підходу до мови і її словникового складу" розглядається історія формування ономазіологічного напрямку вивчення лексики. У сучасній лінгвістиці сутність ономазіологічного підходу до мови та її одиниць, тобто підходу "від мовця", в найзагальнішому вигляді можна сформулювати таким чином: перед мовцем стоїть проблема (у вигляді інтенції або чіткого задуму) – як правильно (а часто і образно) і якими засобами передати потрібну інформацію (про "стан справ" в об'єктивній дійсності, систему ідей, образів, почуття, емоції тощо), щоб вона в міру можливостей була адекватно оприйнята адресатом (слухачем, читачем). Інакше кажучи, той, хто відправляє інформацію, повинен перевести її в систему мовних знаків (тобто певним чином "закодувати") і подати в тій формі, яка в середовищі носіїв цієї мови вважається зрозумілою, правильною, образною. А це вже "активний" аспект аналізу мови, коли, як писав Л.В.Щерба, дослідник відштовхується "від потреб думки, яка висловлюється". Вживаючи продуктивні ("активні") види комунікації (насамперед мовлення і письмо), адресант у своїй мовленнєво-мисленнєвій ді-

нльності рухається від ідеї (інтенції або задуму) до конкретної форми її реалізації в мовленні.

У лінгвістичній літературі останнього часу утвердилась думка, що динамічному характерові мовленнєвої діяльності, мові в процесі комунікації найповніше відповідає ономасіологічний підхід (В.Г.Гак, М.П.Денисов, Г.В.Колшанський, О.С.Кубрякова), оскільки він зорієнтований на продуктивні ("активні") форми комунікативної діяльності¹. Одночасно не заперечується можливість розгляду фактів мови з використанням семасіологічного підходу (Є.В.Заонегін, М.Г.Комлев, О.С.Кубрякова). Постулювання ономасіологічному підходові до аналізу фактів мови переважно динамічного характеру спирається на той беззаперечний факт, що вже найпростіший акт комунікації включає номінацію і передбачає її наявність, отже, у випадку ономасіологічної постановки питання на перший план висовується аспект, пов'язаний з функціонуванням слова як імені. Об'єктом дослідження сучасної ономасіології є не тільки лексичні засоби в напрямку "від значення до функції", але всі одиниці мови з точки зору здійснення ними номінативної, або репрезентативної, функції.

Комунікативний і функціональний підходи поставили перед ономасіологією низку нових проблем, зокрема необхідність дослідження того, як світ, що оточує людину, відображається (категоризується) в слові і як відображені у ньому онтологічно властиві ознаки реалізуються у мовленнєвій діяльності учасників комунікації. А це вже новий, функціонально-ономасіологічний аспект дослідження.

¹ "Семасіологічний підхід пов'язаний із дослідженням онтології мови, а ономасіологічний - з особливостями її функціонування" (Г.С.Шур).

На сучасному етапі розвитку ономасіологічної проблематики можна твердити про функціонально-ономасіологічний напрямок досліджень мови в цілому, її рівнів, категорій і одиниць і функціональну ономасіологію як спеціальний розділ функціональної лінгвістики, який вивчає номінативні засоби мовної системи під кутом зору використання їх мовцем для побудови висловлювання в цілому і його предикативного центра зокрема. У дослідженні формулюється положення, згідно з яким функціонально-ономасіологічне вивчення лексики як самостійного об'єкта дослідження повинне спиратись на аналіз номінативних засобів мови в динамічному аспекті мовленнєвої діяльності і передбачати виявлення категорій, які формують системи і відображають специфіку когнітивної об'єктивної мовцем світу в одиницях мови (когнітивно-відображувальний аспект) та мовленнєву реалізацію відображених у слові властивостей пізнаної сфери дійсності в процесі мовлення (функціональний аспект) для побудови комунікативної одиниці й тексту. Останні розглядаються переважно з точки зору аналогового синтаксису. Зазначені аспекти нерозривно взаємопов'язані, оскільки функціонування слів як членів речення є результатом функцій, які опочатку виформовуються в окремих актах номінації (С.Д.Кацнельсон). При цьому використовується як потенційне (на етапі вибору мовцем конкретної мовної одиниці), так і результативне (на етапі реалізації цієї одиниці у висловлюванні) розуміння функції. Поєднання відображувального і функціонального аспектів дослідження сприятиме вирішенню однієї з найважливіших проблем лінгвістичного функціоналізму: пізнання закономірностей взаємодії функцій комунікативної одиниці (та всього тексту) і функцій її складників з урахуванням як змісту (значення) останніх, так й інтерпретаційного компонента, який визначається

мовною формою. Переважає напрям "від значення (смізлу) → до форм реалізації у виоловлюванні". Можуть також використовуватись елементи аналізу "від форми → до значення" у випадках, коли йдеться про спільні семасіологічні й ономасіологічні категорії.

Визначення сутності функціонально-ономасіологічного напрямку досліджень лексики будь-якої мови вимагає звернення до низки основоположних понять лінгвістичного функціоналізму, серед яких насамперед розглядаються поняття "функція", "значення" і "значущість" мовних (у нашому випадку лексичних) одиниць, одногозначного тлумачення яких у лінгвістичній літературі немає.

Віставлення чинних поглядів на згадані поняття, а також обраний аспект аналізу і наявний досвід дослідження лексичного матеріалу уможливають розглядати функцію, значення і значущість номінативних одиниць як співвідносні поняття, тісно пов'язані одне з одним. У цій тріаді провідним, онтологічно первинним виступає значення - сутнісна властивість мовного знака співвідноситься через мислення (і ширше - когнітивну діяльність) людини зі світом у цілому, його окремими фрагментами і реаліями (в широкому сенсі слова). Інакше кажучи, значення своїми джерелами відображає світ, віддзеркалений у мисленні людини, а своїм напрямком - конкретну мовну форму. Значущість як місце мовної одиниці в системі є її внутрішньою характеристикою, важливою, але все ж таки складовою частиною значення. Функція ж - це динамічна характеристика значення, спосіб його існування, його роль у побудові й функціонуванні одиниці вищого рівня. В зазначеному сенсі функція лексичної одиниці зумовлена наявним у мові значенням і зорієнтована всередину системи, хоча її результат формується (через значення) людиною з її конкретною інтенціональністю. Поняття функції, яке розглядається саме з таких позицій, є

ширим значущості, оскільки передає за допомогою значення, окрім внутрішньоструктурної інформації, інформацію про світ, мислення людини, мовну систему в дії тощо. Відрізняє її від значущості також наявність спрямованості, яку задає мовець, а також системно-структурної організації конкретної мови.

Значення, значущості і функції - це три типи мовного знання, завдяки яким будь-яка одиниця мови стає для мовця осмисленою, а осмисленість - це "основна умова, якій повинна відповідати будь-яка одиниця кожного рівня, щоб набути лінгвістичного статусу" (Е.Бенвеніст).

У другому розділі роботи "Дієслівне значення в "іменному" аспекті розгляду" зазначається, що в сучасному мовознавстві відображувальний потенціал дієслівної лексики залишається практично не дослідженим. При цьому йдеться про визначення денотативних статусів членів предикатної рамки не узагальнено-комунікативного (агентив, об'єктив, результатив, інструментатив тощо), як це спостерігається у випадку синтаксично-рольового підходу, і не в термінах членів речення, а в і д о б р а х у в а л ь н о-р е ф е р е н ц і й н о г о, так би мовити, "онтологічно-природного", характеру: "Людина", "Тварина", "Рослина" тощо. Відображувальний аналіз дієслівних лексем, зорієнтований на зазначені категорії членів актантної рамки, виходить за межі традиційного дослідження предикатоцентричних рис дієслова і є "іншопарадигматичним" (у термінології Ю.С.Степанова і Д.І.Руденка - "іменним").

Серед можливих зв'язків дієслівних предикатів особливо комунікативно важливими є зв'язки суб'єктні. Незалежно від вияву дієслівної дії стосовно сфери суб'єкта чи/або об'єкта вона завжди онтологічно пов'язана з її чинником (або носієм стану, яко-

оті, кількості тощо), тобто на рівні висловлювання - з семантичним суб'єктом, оскільки дія не існує, а здійснюється як функція останнього. Тому, виходячи з наявних глибинних, детермінованих об'єктивною дійсністю зв'язків дії та її чинника, вважаємо, що функціонально-ономасіологічне вивчення дієслівної лексики повинно проводитись із неодмінним врахуванням відображення дієслівною лексею денотативних рис матерії, які отримали втілення у семантичній структурі суб'єкта.

Аналіз відображувального потенціалу 75284 дієслівних лексико-семантичних варіантів (ЛСВ) в аспекті притаманних їм зв'язків з референтно-таксономічними класами імен суб'єктів засвідчив, що обсяг цих зв'язків дуже коливається: від повної незалежності словосовно референтно-таксономічних класів імен суб'єктів — через функціональну віднесеність до достатньо широких денотативних класів останніх — до відображувальної "приписаності" вузькому денотативному класу, аж до індивідуальних його членів.

Найчисленнішими класами денотативно незалежних (відображувально незакріплених) дієслівних предикатів є: 1) дієслова загальноекзистенційної семантики; 2) низка дієслів, які позначають загальні категорії існування елементів світу (кількість, якість, зміну тощо); 3) дієслова релятивної семантики, які позначають відношення рівності, нерівності, включення, заміщення тощо; 4) деякі дієслова загальнокаузативного значення; 5) низка дієслів загальноаксіологічного значення; 6) дієслова, які позначають сприйняття людини (рідше - тварин) в найзагальнішому вигляді; 7) дієслова, що позначають потребу людини в тому, що може бути назване іменем суб'єкта; 8) дієслова, які позначають можливість окремих елементів світу мати власні імена.

Дієслівні предикати вузької денотативної "прив'язки" можуть

відображувально спеціалізуватись до родової (наприклад, жрать "поєдять" - для всіх тварин), видової (наприклад, лакають "п'ють" для деяких видів тварин: котів, собак) й індивідуїної (наприклад, каркають - ворона, чирикають - горобець) назв. У цілому ж аналіз таких дієслів, які можна охарактеризувати як одноознакові, дозволяє виявити наступні референтно-таксономічні класи імен у ролі суб'єктів дієслівної дії і, відповідно, такі відображувальні класи дієслівних предикатів:

I. Дієслова, які відображають загальні форми існування матерії: 1) простір; 2) час.

II. Дієслова, які відображають об'єкти реальної дійсності: А. Живу матерію: 1) людей; 2) тварин; 3) рослин. Б. Неживу матерію: 1) натурфакти: а) небо і небесні світила; б) ділянки земної поверхні; в) явища природи; г) речовини; д) світло, звук, запах; е) вогонь і дим; є) колір, фарби, рум'янець, блідість, плями, сліди тощо; ж) частини тіла людини і тварин, органи, хворобливі утворення; 2) артефакти: а) засоби пересування; б) механізми, засоби праці, пристосування та їхні частини; в) продукти обробки, переробки; г) одяг, взуття; д) споруди та їхні частини; е) продукти харчування, напої, тютюн тощо; є) поштові надсилання, вантажі; 3) результати інтелектуальної діяльності.

III. Дієслова, відображувально пов'язані з іменами, які позначають абстрактні поняття: 1) психофакти (свідомість, думки, почуття, емоції тощо); 2) фізичні (зокрема фізіологічні) явища; 3) фізичні дії і процеси; 4) події; 5) ознаки, якості, властивості, стани, відношення; 6) ситуації, факти; 7) абстрактні категорії.

IV. Дієслова, відображувально пов'язані з іменами міфічних, міфологічних і вищих істот, сутностей.

Між визначеними відображувальними класами дієслів і, відповідно, референтно-таксономічними класами імен їхніх суб'єктів наявні тісні семантичні зв'язки. Загальна ж кількість одноозначкових дієслів складає третину всіх зафіксованих у МАС дієслівних лексико-семантичних варіантів (ЛСВ). Значна частина останніх (приблизно три чверті) відображувально пов'язана з денотативним класом імен "люди". У своїй сукупності одноозначкові дієслова окреслюють коло референтно-таксономічних класів імен суб'єктів, які вживаються у двочленних реченнях російської мови.

Однак більшість дієслівних предикатів є багатоозначковими, тобто функціонально і відображувально належать більш ніж до одного референтно-таксономічного класу імен суб'єктів. Інакше кажучи, виявлені відображувальні класи дієслів не є замкнутими, а комунікативно взаємодіють у процесі мовлення. Ця взаємодія спричиняє виформування денотативно "сумішених" класів дієслівних предикатів, найчастішими з яких є: 1) "жива матерія" (тобто "люди", "тварини", "рослини"); 2) "жива матерія, спроможна до самостійних дій та/або рухів" (тобто "люди" і "тварини"); 3) "люди", "тварини", "частини тіла" (з урахуванням можливої метонімічної моделі вживання "людина → частина тіла"); 4) "людина і артефакт" (з урахуванням можливої моделі вживання "людина → її дії з артефактом ↔ дії артефакту"); 5) "людина і результати інтелектуальної діяльності"; 6) "людина, тварина, частини тіла, артефакт"; 7) "людина, психофакти, абстрактні категорії"; 8) "людина, артефакт, речовина"; 9) "тварини і рослини"; 10) "частини тіла і психофакти"; 11) "психофакти і абстрактні категорії"; 12) "тіло ("річ") і речовина"; 13) "ділянки земної поверхні і явища природи".

У реферованому розділі аналізується також денотативно-ві-

дображувальний потенціал кількісно найбільш широкої групи дієслів, функціонально-ономасіологічно пов'язаних з іменами суб'єктів, що позначають предмети об'єктивної дійсності як "тіла" ("речі").

Спостереження свідчать, що класи дієслівних предикатів, відображувально зорієнтованих на виявлені референтно-таксономічні класи імен суб'єктів типу "люди", "тварини", "рослини", "артефакти", "натурфакти", "речі" ("предмети"), "психофакти", "абстрактні категорії", є об'єднаннями слів одного семасіологічного класу (ознакового, сигніфікативного), члени якого: 1) ономасіологічно однорідні, оскільки предикують характерні динамічні ознаки тільки одному референтно-відображувальному класові імен суб'єктів і 2) реалізують спільні функції в процесі мовленнєвого породження, формуючи пропозитивний центр висловлювання. Такі групи слів можна назвати функціонально-ономасіологічними (ФОГ). Комунікативна природа таких груп слів, яка виявляється в наявності "лексичних солідарностей" (термін Е.Косеріу) між їхніми членами, надає можливість постулювати останнім статус носіїв системної організації лексичного компонента мовленнєвої діяльності, тобто таких груп слів, зі складу яких мовець добирає номінативні елементи, що заповнюють "вузли" реляційного предиката, перетворюючи його в пропозицію.

Відмінності між ФОГ і добре вивченими в семасіології лексико-семантичними групами (ЛСГ) та семантичними полями (СП) порушують природу, обсяг елементів, а також співвідношення між останніми.

Зокрема, природа ФОГ і ЛСГ (СП) принципово відмінна: ФОГ - це групи слів одного семіологічного типу, об'єднаних спільністю відображувальних (ономасіологічних) і сполучувальних (в їх функ-

ціональній перспективі) зв'язків зі словами протилежного відображувального і семіологічного класу. ФОР дієслівних лексем і референтно-таксономічні класи іменних лексем виділяються з опорою одна на іншу, тобто в свідомості носіїв мови вони взаємно комунікативно скоординовані, "настроєні" одна на одну. ЛСГ (СП)-угрупкування слів, об'єднаних у свідомості носіїв мови перш за все асоціативними зв'язками, близькістю значень. ФОР виявляються на комунікативно-відображувальній основі; ЛСГ (СП) - на семасіологічній без урахування ролі їхніх членів у формуванні пропозиційної основи висловлювання. Становища не рятує постулювання ЛСГ в деяких працях спільних дистрибутивних формул сполучуваності, питання про які для СП взагалі не ставиться.

Відрізняються ФОР і ЛСГ (СП) своєю внутрішньою організацією. Зокрема, системність одиниць ЛСГ формується семантичною і морфологічною структурою слів, перш за все наявністю спільної категоріально-лексичної семи (архісеми), яка і становить семантичну основу об'єднання ЛСВ в ЛСГ і СП. Так, наприклад, для дієслів ЛСГ руху такою архісемою є "рухатись". Для системної організації ФОР наявність таких сем є нехарактерною, оскільки їхні члени з семасіологічної точки зору входять у різні ЛСГ і, відповідно, мають у своїх структурах різні архісеми. Так, ФОР дієслів, функціонально і відображувально пов'язаних із референтно-таксономічним класом імен суб'єктів "тварини", складається із предикатів бодаться, лягаються (архісема "рух"), клевать, лакать, жрать (архісема "харчуватися"), телиться, котиться, жеребиться (архісема "народження малят") та інші. Об'єднує ж номінативні елементи в межах однієї ФОР комунікативна віднесеність до імен суб'єктів, які відображають у своїй семантиці онтологічну сферу дійсності "Тварини".

Одиниці ФОГ ономасіологічно гомогенні (в значенні приналежності до таксономічних класів), члени ж однієї ЛСГ (СП), об'єднані семантично, ономасіологічно гетерогенні, оскільки містять одиниці різних таксономічних класів. Так, наприклад, члени ЛСГ дієслів із значенням "народження" об'єднують предикати, які приписують цю "дію" різним таксономічним класам імен суб'єктів: рожать, родиться (людина), оягниться (вівця), отелиться (корова, буйволиця), окотиться (тварини родини кошачих). З цієї точки зору можна сказати, що у ФОГ і ЛСГ (СП) центр і периферія зорієнтовані прямо протилежно: центром ЛСГ є слова (фразеологізми) з широким обсягом і вузьким змістом; периферією – слова з вузьким обсягом і широким змістом. Так, у ЛСГ дієслів руху центральними елементами є дієслова двигаться, идти та деякі інші, а найдалшою периферією – дієслова типу бодаться, лягаться тощо. У ФОГ же подібні слова є невід'ємною складовою їхньої структури, наприклад, ФОГ бестіальних дієслів (див. четвертий розділ). Тому з власне семасіологічних позицій зазначені дієслова є об'єднаннями слів, які розташовуються на перехрещенні периферійних ділянок низки ЛСГ. У такому аспекті ФОГ не мають чітко сформованого центру і периферії, які є обов'язковими для ЛСГ (СП); їм притаманний, так би мовити, рівноправно-"площинний" тип організації, який відповідає відображувальній однорідності їхніх членів.

Внаслідок своєї ономасіологічної однорідності ФОГ за своїм обсягом вузчі ніж ЛСГ, які об'єднують слова за подібністю значень без урахування їх відображувальної спільності. Так, наприклад, ЛСГ дієслів руху об'єднує слова, що позначають рухи людей (Николай идет), тварин (лев бежит), різних тіл (шар катится), речовин (вода прихлынула), космічних тіл (взошло солнце) тощо, тобто іменами суб'єктів різної референтно-відображувальної від-

несеності. З другого боку, ФОГ є ширшими, ніж ЛСГ, оскільки об'єднують усі можливі предметні (ідентифікаційні) імена референтно-таксономічного класу (іменники) або імена динамічних предикатів даного класу (дієслова), а члени ЛСГ – тільки семантично близькі. У цьому контексті можна твердити, що в ЛСГ дієслово як виразник динамічної ознаки в структурі речення реалізує свою багатопредметність, а в ФОГ – однопредметність (термін Н.А.Басілаї), комунікативну готовність до вживання як предиката конкретного імені суб'єкта в межах пропозиції.

Таким чином, ФОГ – системні утворення номінативних одиниць, призначені для виконання певної функції в побудові мовцем комунікативної одиниці, специфічний тип мовних парадиги, який відрізняється від інших системних угруповань лексики. Є всі підстави вважати, що саме ФОГ служать основою для створення потенційних словосполучень різних типів, структури і обсягу, із яких мовець будує пропозицію як основу висловлювання.

У цьому ж розділі формулюються деякі практичні рекомендації, які стосуються презентації суб'єктної референціальної сполучуваності дієслівних предикатів у тлумачних словниках "активного" типу, а також досліджуються ситуативно-відображувальні можливості дієслівних лексем сучасної російської мови. Зокрема, аналіз заовідчив, що дієслова, в семантиці яких втілює своє відображення попередня або наступна (стосовно зображуваної) ситуація (тобто ретроспективні та проспективні дієслова) є класами слів, об'єднаних ономасіологічно (відображенням минулої або майбутньої ситуації) і функціонально (привнесенням динамічної ознаки). Їм притаманний функціонально-польовий тип організації, тобто властива системність, яка формується спільністю мовних характе-

ристик. Внутрішньослівні ретроспекція і проспекція виявляються тісно пов'язаними за допомогою зміни функціонального стану (в широкому сенсі слова) суб'єкта, його частини або об'єкта дії. Беручи участь в утворенні комунікативної одиниці, ретроспективні і перспективні дієслова сприяють формуванню п е р с п е к - т и в и т е к о т у, його внутрішньої єдності (когезії), формуючи цілісну "траєкторію" розгортання текстових мікроподій: від попередньої ситуації → через описувану → до майбутньої. Тому їх можна зарахувати разом з іншими одиницями, категоріями і засобами до таких, що формують текст.

Третій розділ роботи "Дієслівна дія в функціонально-ономасіологічному аспекті вивчення" присвячений аналізу залежності динамічної предикатної ознаки від референтно-таксономічної природи імен суб'єктів висловлювань. Зазначається, що ця залежність виявляється не прямо, а опосередковано в межах семантичної структури комунікативної одиниці. Так, наприклад, висловлювання Птица летит і Камень летит не мають спеціальних формальних засобів розрізнення дієслівної дії (в першому випадку самостійної, цілеспрямованої, а в другому - каузованої іншим тілом); це розрізнення відбувається в процесі функціонування. Зокрема, перше висловлювання уможливає перетворення за допомогою сполучника чтобы (Птица летит, чтобы накормить птенцов), деліміта- тивну трансформацію (Птица полетала) та інші типи перетворень; для другого висловлювання згадані трансформації неможливі. Наявність подібних прикладів надає можливість говорити про приховані семантичні явища. Оскільки подібні випадки мають не одиничний, а масовий та регулярний характер, їх можна трактувати як ознаку прихованих семантичних категорій (ПСК).

Під ПСК розуміються категоріальні ознаки, яким не властиво

самостійне вираження в мові, а виявлення за допомогою слів, словесного контексту в межах комунікативних одиниць. Як зауважив С.Д.Кацнельсон, "не лексичні значення і синтаксичні зв'язки самі по собі, а граматично оформлені та поєднані в реченні словесні знаки є виразниками прихованих категорій. У звукових оболонках слів, синтагматичних і фразових одиниць разом з іншими смисловими компонентами набувають вираження і приховані категорії". Так, наприклад, у російській мові імпліцитно виявляються значення фактивності, одночасності, послідовності; у ряді випадків - визначеності/невизначеності, каузативності/некаузативності, довільності/недовільності тощо (І.О.Бодуен де Куртене, Т.А.Кільдібекова). Що ж стосується ПСК, які виявляються в смислових структурах формально однакових висловлювань (див. вище), то необхідно визнати, що останні багато в чому залежать від референтно-таксономічної віднесеності імен суб'єктів і функціональної орієнтованості на них дієслівних предикатів.

У реферованому розділі виділяються найбільш комунікативно значущі типи дієслівної дії (в широкому значенні слова) з урахуванням референційно-відображувальної віднесеності імен у ролі суб'єктів цієї дії, тобто ПСК дієслівної дії (далі ПСКДД). Засобами виявлення ПСК (зокрема ПСКДД) є зіставлення висловлювань з формально однаковою структурою, перевірка на сполучуваність, різного роду трансформації та інші засоби, застосування яких повністю відповідає принципів інтегрального опису мови.

Використання згаданих методик та прийомів аналізу дозволяє досить чітко диференціювати ПСКДД "діяльність", суб'єктами якої є імена людей як соціальних сутностей та деяких вищих тварин, і "буттєвий стан", суб'єктами якого є всі інші референційно-відображувальні типи імен. В межах буттєвого стану протиставлені

"випів" (дія в широкому розумінні як прояв сутності референта, що стоїть за іменем суб"єкта); "функціонування" (дія в широкому розумінні як прояв конструктивної спеціалізації референтів, що стоїть за іменем суб"єкта); "протікання" (дія в широкому розумінні як прояв плину часу); "знаходження" (дія в широкому розумінні як прояв сутності "тіла" в його просторових координатах). Деякі із зазначених ПСКДД членуються на підтипи. Кожен із виділених типів і підтипів ПСКДД має свої специфічні комунікативні ознаки. Інакше кажучи, приховані категорії типу ПСКДД мають свою понятійною основою узагальнені уявлення про дії, стани, відношення, притаманні певним онтологічно суттєвим класам реалій об"єктивної дійсності, відображеної в семантиці імен предметного типу значення. Виступаючи як результат діалектичного зв"язку граматичних (насамперед синтаксичних) форм з лексичним значенням, ПСКДД спеціальних матеріальних засобів свого вираження не мають, оскільки передаються не засобами мови, а закладені в ній самій, в її матерії. Як тонко зазначив О.О.Потебня, граматичні категорії, які з певних причин втратили "звук" (тобто засоби формального вираження), пізнаються завдяки визначенню свого м і с ц я в с х е м і (системі) ф о р м, тобто їх відмінності виявляються у фразових опозиціях, різноманітних трансформаціях і сполучувальних потенціях слів. У реферованому параграфі визначаються найважливіші комунікативні ознаки кожної зі згаданих ПСКДД.

ПСКДД, виділені із урахуванням функціонально-відображувальної природи імен суб"єктів дієслівних висловлювань, не вичерпують їхнього списку, однак надають можливість зробити висновки про неоднорідність їх структурної організації, відмінності "місця в схемі". Найчіткіше протиставлені ПСК "дія самостійна, увідомлена (або "діяльність") і "дія несамостійна, неусвідомлена"

(або "буттєвий стан"), що передбачають одна одну і в своїй сукупності вичерпують обсяг загальної дієслівної категорії "дія". Такий тип об'єднання категоріальних компонентів можна трактувати, за О.В.Бондарком, як опозитивний. Відмінності ПСК, які виділяються в межах "буттєвого стану", є тією формою об'єднання категоріальних компонентів, яку вчений назвав "неопозитивними відмінностями" і яка найбільш характерна для зв'язків граматики і лексики, системно-структурної організації лексико-граматичних розрядів, оскільки останні належать до різних площин загального родового поняття "буттєвий стан", заданих типом референтного класу імен суб'єктів.

Досліджувана прихована категоріальність, в основі якої лежать глибинні відмінності референційно-онтологічної природи (зокрема ПСКД), відрізняються від інших типів імпліцитності низкою ознак. Так, відмінності ПСКД і імпліцитності пресуппозиційного характеру стосуються ось чого: I) пресуппозиції є носіями екстралінгвальної інформації про світ, яка лише передається мовними знаками; ПСК (зокрема ПСКД) несуть інформацію про організацію мови, її одиниць і категорій, тобто внутрішньосистемну, лінгвальну інформацію; 2) пресуппозиції є такими знаннями, які лише фрагментарно виявляються в тексті, розповсюджуючись на складові останнього (висловлювання, понадфразові єдності тощо), тобто мають так би мовити "топологічний" (складно конфігуративний) характер. ПСК мають конкретно мовну природу, складно співвідносяться із системою мовних елементів, їх семіологічними типами, тобто постають перед дослідником не "топологічно", а як категорії структурні. Наявність категоріальної імпліцитності референціального характеру підкреслює справедливість думки О.С.Кубрякової про те, що синтаксичний рівень мови підпорядкований домінуючим ономасіо-

логічним принципам об'єднання значень; 3) пресупозиції мають цільовий характер, виконуючи роль узгодження підтекста з текстом (В.А.Звегінцев); ПСК (зокрема ПСКД) мають онтологічно-екзистенціальний характер, незалежний від підтексту; 4) пресупозиціям притаманний індивідуальний (іноді навіть екземплярний) і нерегулярний характер; ПСКД - груповий (категоріальний) і регулярний, оскільки за ними стоять, як правило, відповідні поняттєві категорії.

Найважливішими ознаками, які відрізняють приховану категоріальність та імпліцитність мовленнєвотекстового характеру, є:

1) мовленнєвотекстова імпліцитність поєднана зі змістом тексту або його частин і характеризує їхню інформаційну повноту/неповноту, істинність/хибність тощо, тобто спрямована на передачу інформації про позамовну дійсність. Прихована категоріальність (зокрема ПСКД) поєднана із семіологічними класами мовних одиниць у структурі окремих висловлювань і характеризує правильність, коректність тощо їх вживання мовцем. Так, наприклад, можна твердити про порушення категоріального ізоморфізму між функціонально-відображувальною природою імені суб'єкта і дієслівного предиката у висловлюванні *Пуля летит убитъ человека (неможливість вживання дієслівного предиката у формі інфінітива з іменем неживого, в даному випадку - артефакта) і наявність такого ізоморфізму у висловлюванні Николай летит в Киев оппонировать на защите диссертации; 2) мовленнєвотекстова імпліцитність характерна для інформації фреймового характеру; для ПСК це не властиве; 3) практично повна залежність першого типу імпліцитності від контексту і навіть ситуації спілкування і незалежність від згаданих факторів другого, його міхривнева природа.

Найважливішою відмінністю лексичної (або граматичної) імплі-

цитності від імпліцитності категоріальної (зокрема ПСКД) є те, що перша має конкретно рівневий, мовленнєвий, тобто залежний від контексту характер; друга – характер міжрівневий, від контексту незалежний.

Важливою ланкою вивчення закономірностей комунікативної взаємодії виявлених референтно-таксономічних класів імен суб"єктів і співвідносних з ними функціонально-ономасіологічних типів предикатів, котрі мають природу ПСК, повинні стати дослідження аспектів ономасіологічної комбінаторики елементів пропозиційного центру висловлювання. Аспектам цієї проблеми присвячена значна частина реферованого розділу.

У межах пропозиції як центру висловлювання, яке формується мовцем, здійснюється взаємокоординація компонентів предметного і ознакового типів значення. В точки зору мовця – це координація відображувальних компонентів імен, які формують їх ономасіологічну модель¹, з відповідними компонентами дієслівних лексем. Ономасіологічна модель імені – це єдність "предметності" і ономасіологічних ознак (за термінологією Г.А.Уфимцевої "ономасіологічних статусів"), які визначають те чи інше явище як предметне, тобто це мінімальний рівень предметно-змістовних знань, які складають універсальну мисленнєво-мовленнєву основу, спільну для всіх мовців незалежно від їх віку (Р.І.Гусейнов), а також соціальних, професійних, статевих та інших ознак. Ономасіологічні статуси (ОС) відрізняються від семного набору імен (семної структури) своєю глибинністю вияву, потенційністю, контекстною незалежністю,

¹ Вважаємо доцільним терміном "семантична структура слова" користуватись у випадках семасіологічного аналізу; ономасіологічний аналіз це потребує створення свого понятійного апарату та відповідної термінології.

"панхронічність", асоціальністю, мінімальністю набору, ономасіологічним, а не семасіологічним характером та іншими рисами. ОС нагадують архісеми, навколо яких групуються численні диференційні, потенційні та інші семи, котрі формують периферію лекоичного значення, відрізняючись від них зазначеними рисами.

Встановленню найважливіших ОС імен суб'єктів повинен передувати аналіз процесів, які впливають на презентацію мовцем ОС імен висловлювань, тобто аналіз найбільш комунікативно значущих випадків функціонально-відображувального неізомемізму. З позиції функціональної ономасіології найсуттєвішим фактором динаміки ОС імен суб'єктів визнається процес метонімії, оскільки він має своїми глибинними основами створення перш за все ідентифікаційного (предметного) типу значення як основи вибору мовцем імені суб'єкта. У дослідженні детально розглядається механізм референційного варіювання ОС імен суб'єктів дієслівних висловлювань, насамперед в аспекті регулярної багатозначності "предметність ↔ процесуальність".

Аналіз сполучувальних зв'язків іменників з можливими функціонально-ономасіологічними типами дієслівних предикатів (ФОТДП) у висловлюваннях, а також найбільш комунікативно значущих моделей метонімізації свідчить, що найважливішими ОС російських іменників, які виступають у ролі суб'єктів дієслівних висловлювань, є: "об'єкт матеріальний" ("тіло", "річ") і "об'єкт абстрактний", "об'єкт-дух" (Бог); "тіла" ("речі") можуть бути представлені мовцем як "природні" і "штучні", "живі" і "неживі", "істоти" і "неістоти", "такі, що мають розум" і "такі, що розуму не мають" (тобто здатні або нездатні до самостійних, усвідомлених дій), "динамічні" і "статичні"; "тіло, що перебуває в просторових координатах" ("тіло-простір", "тіло-розмір") і "тіло, що пе-

ребує в часі"; "тіло-субстанція" ("тіло-речовина"), "тіло, що має певні фізичні якості"; "тіло, що має певну соціальну значущість". Іменам нематеріальних сутностей притаманні наступні ОС: "час", "подія", "якість", "кількість", "відношення", "абстрактна категоріальність", "інформація". Виявлені ОС конкретизують поняття субстанції, виразником якої в мові виступають іменники, і це підтверджує справедливості думки Л.Бльмслева про те, що "семантична субстанція членується на декілька рівнів. Крайніми і в то ж час найважливішими рівнями є фізичний рівень, з одного боку, і рівень оприйняття або колективної оцінки - з іншого". Зазначені ОС уможливають адекватне виявлення механізмів ономасіологічної комбінаторики імен суб'єктів і дієслівних предикатів у висловлюванні.

Кожен із виділених референтно-таксономічних класів імен суб'єктів характеризується специфічним співвідношенням ОС, які формують його ономасіологічну модель. Як же відбувається поєднання цих компонентів з компонентами імен дієслівних предикатів і формування лексико-граматичного центру висловлювання?

У лінгвістичній літературі зазначалось, що значення дієслівних лексем є ієрархічним творенням і складається із сем субстанціонального і несубстанціонального характеру (Р.М.Гайсина), або, за іншою термінологією, денотативних і сигніфікативних компонентів (Г.А.Уфимцева). Семантичні компоненти несубстанціонального (сигніфікативного) характеру лежать в основі процесуальності дієслівного предиката. Компоненти субстанціонального (денотативного) характеру, які сформувались у межах диспозиціонального предиката, що характеризує схильність об'єкта виявляти себе певним чином у конкретних умовах, за законами сумісності відображувальних компонентів (тобто комбінаторної ономасіології) "зачеплюють-

он" з ОС імен. При цьому на початковій стадії процесу мовлення, коли формується лише загальний "ескіз" висловлювання, цілком достатньою є презентація мовцем сутності референта, який стоїть за його "протоіменем": субстанції або явища, події; субстанції, якій притаманний розум, чи субстанції, для якої характерні лише інстинкти; як "тіла" ("речі") з фізичними ознаками або "тіла" ("речі") з просторовими ознаками тощо. Більш тонка презентація сутності референта і його ознаки (динамічної або статичної), яка повністю відповідає інтенції (або задуму) мовця - завдання наступного етапу мовленнєвого породження. Інакше кажучи, на початковому ("ономасіологічному", або відображувально-орієнтованому) етапі мовленнєвого породження відбувається актуалізація найбільш комунікативно значущих компонентів ономасіологічної моделі імені. В цьому аспекті є справедливим зауваження Г.А.Уфимцевої про те, що з ономасіологічної точки зору суб"єкт як елемент визначальний постає величиною змінною, а дієслово як елемент визначений отримує семантичну кваліфікацію залежно від суб"єкта.

У кожному конкретному випадку із сукупності ознак ономасіологічної моделі імені суб"єкта за допомогою дієслівного предиката актуалізуються конкретні ОС. Порівняємо три висловлювання: (1) Дерево росте; (2) Дерево упало; (3) Дерево гниє. У висловлюванні (1) дієслівний предикат актуалізує такі ОС імені суб"єкта дерево: "субстанція", "природна", "жива", "просторово орієнтована (за висотою)" (тобто "тіло-розмір"); у висловлюванні (2) - "субстанція", "природна", "тіло", "просторово орієнтоване (за довжиною)", "тіло, що має вагу"; у висловлюванні (3) - "субстанція", "природна", "речовина (в зміні свого стану)".

У роботі наявні зведені таблиці, в яких представлені ФОТДП в їх комунікативних зв'язках з референтно-таксономічними класами

імен суб"єктів з урахуванням найважливіших ОС.

Завершується розділ аналізом функціонально-відображувального неізосемізму як одного з типів варіативності дієслівних предикатів. Зазначений тип неізосемізму вивчається з урахуванням найважливіших фаз (етапів) породження мовцем висловлювання.

Четвертий розділ "Деякі аспекти функціонально-ономасіологічного аналізу дієслівної лексики російської мови" присвячений дослідженню низки проблем комунікативної "поведінки" дієслівних предикатів у висловлюваннях з іменами суб"єктів одного відображувального (референтно-таксономічного) класу, а також деяких аспектів системної організації дієслівної лексики і механізмів дії недостатньо вивчених тропів у сфері останньої.

У першому параграфі розділу аналізуються висловлювання з іменами суб"єктів-"натурфактів" двох підкласів: навів ділянок земної поверхні та світлових і звукових явищ, запахів, вогню, диму, які ще не були об"єктами функціонально-ономасіологічного вивчення.

Аналіз висловлювань із суб"єктами-зазначеними іменами і характерними для них дієслівними предикатами свідчить, що згаданим висловлюванням властиві такі комунікативні риси: а) вони, зазвичай, є буттєвого типу. У випадках вживання дієслівних предикатів, які в прямих значеннях відображувально належать до інших референтно-таксономічних класів суб"єктів, формуються висловлювання характеристичного типу; б) дієслівний предикат таких висловлювань у межах семантичної моделі "явище природи (натурфакт) → його реалізація" може виявляти ім"я суб"єкта то як носія специфічних субстанціональних (речовинних) рис, то як певне явище, яке розгортається в просторі й часі, то поєднувати обидві характеристики. При цьому сама дієслівна дія в межах однієї семанти-

ної моделі може комунікативно розчленовуватися, виступаючи то як протікання (при суб"єкті-імені явища), то як прояв (при суб"єкті-імені субстанції), тобто, по суті, бути носієм ПСК, для об"єктивації яких необхідно звертатись до сполучувальних і трансформаційних потенцій висловлювань; в) в межах "довгого" суб"єктно-предикатного семантичного компонента формуються зв"язки "натурфакт → його вияв у вигляді саморуку". Цей (само)рух як способ існування референта об"єктивної дійсності диференціюється за різноманітними ознаками, які є наявними в інтенції (або конкретному задумі) мовця. Диференціація має семасіолого-ономасіологічний характер і здійснюється на наступних етапах породження мовлення.

У другому параграфі розглядається специфіка комунікативного вияву ФОТДП з іменами суб"єктів, які належать до іншого референтно-відображувального класу, а саме - з абстрактними іменами. Однією з найсуттєвіших рис абстрактних імен є те, що їм властиві деякі "неіменні" риси, насамперед риси ознаковості (предикативності), які виконують важливу внутрішньомовну функцію доведення граматичної форми речення до відповідності з його комунікативною організацією (Н.Д.Арутюнова).

Специфіка дієслів, які предикують психофактам динамічні ознаки, виявляється в тому, що вони відображувально в прямих значеннях "приписані" відповідним ФОГ імен; функціонально ж (зокрема в переносних значеннях) сполучуються з іменами психофактів, створюючи пропозицію. Інакше кажучи, належачи до імен не зв"язаної сполучуваності (Н.Д.Арутюнова), імена психофактів не мають характерних виключно для них дієслівних предикатів; вони комунікативно сполучаються з предикатами другого порядку, які ґрунтуються на різних образних уявленнях,

метафорі. Відбувається своєрідне "заповичення" дієслівних предикатів з інших ФОР.

Розглядаючи висловлювання з іменами суб"єктів-"психофактів", можна зробити висновок, що їхні дієслівні предикати утворюють ускладнені поліпредикативні конструкції - вторинні засоби для відображення ситуації інтелектуальної діяльності й емоційного стану особи, трансформовані варіанти семантичних моделей "суб"єкт і його інтелектуальна діяльність" і "суб"єкт і його емоційний стан". Для побудови висловлювань з суб"єктами-іменами психофактів як словами зв'язаної сполучуваності мовець використовує вторинні дієслівні предикати практично всіх референтно-таксономічних класів, що сприяє формуванню комунікативних одиниць характеристичного типу.

На відміну від розглянутих вище висловлювань із вторинними дієслівними предикатами для комунікативних одиниць із суб"єктами-іменами людей, тварин, рослин і деяких інших більшою мірою притаманні первинні, тобто ізосемічні (функціонально-відображувально "свої") дієслівні предикати. У третьому параграфі розглядаються принципи комунікативної і системної організації, загальний напрямок розвитку переносних значень і найзагальніші закономірності формування комунікативних типів речень з предикатами вузької функціонально-відображувальної віднесеності на матеріалі дієслівних предикатів, які приписують референтно-таксономічним класам імен "рослини" (лат. *gramina*) і "тварини" (лат. *bestia*) властиві їм динамічні ознаки. Назвемо такі дієслова, волід за Р.С.Ганжею, г р а м і н а л ь н и м и і б е с т і а л ь н и м и . Інакше кажучи, у реферованому розділі розглядаються не всі можливі дієслівні предикати, які трапляються у висловлюваннях з іменами суб"єктів "рослини" і "тварини", а лише ті, в ономасіо-

логічній структурі котрих наявні відповідні ОС.

Як зазначає Гегель, у царстві рослин панує р і с т, тому грамінальні дієслова відображають усі можливі стадії (фази) і способи росту як форми життєвця рослин: від зародження, початку буття, до загибелі, переходу в небуття. Завдяки функціональній "настроєності" на конкретну ФОГ імен ("рослини"), грамінальні дієслова мають одноознаковий підтип ознакового значення, якому притаманні широко розвинута гіпонімія, слабкий вияв антонімії й оінонімії, повна відсутність конверсивності. Більшість грамінальних дієслів багатозначна. Аналіз словникових матеріалів, а також спостереження над функціонуванням аналізованих дієслів у художньому мовленні надають можливість виявити найчастотніші ономаціологічні моделі їхніх метафоричних зв'язків зі словами ФОГ "люди" (Старик увядал), "частини тіла" (Щеки цвели), "психофакти" (Ненависть проростала в серце), "явища природи" (Ураган разрастался), "абстрактні поняття" (Опыт привился), "фізичні явища і процеси" (Стрельба разрасталась), "натурфакти" (Реки и дороги ветвились), "артефакти" (Ракета распустилась в небе), "речовини і харчові продукти" (Вино созрело; Пироги допели) та деякі інші. Розглядаються також питання формування коунікативних типів висловлювань з грамінальними дієсловами.

У межах бестіальних дієслів широко представлена гіпонімія; оінонімічні зв'язки охоплюють лише два відсотки їхньої загальної кількості, яка становить більше тисячі слів; антонімічні й конверсивні зв'язки повністю відсутні. Найбільш регулярні метонімічні зв'язки пов'язують бестіальні дієслова із референтно-таксономічною сферою імен суб'єктів "люди" (Николай удовлетворенно заржал; Женщины мурлыкали; Гооги табунились); меншою регулярністю відзначаються зв'язки з ФОГ імен суб'єктів "речі" ("тіла") (За-

выли сирены; Залаяди зенитки), "явища природи" (Море выло) та деякі інші.

Спостереження над специфікою системної організації й неізо-семічних (переважно метафоричних) зв'язків дієслів вузької суб'єктної сполучуваності (грамінальних і бестіальних), дають підстави зробити висновок, що ФОГ такого типу мають незначний арсенал системотвірних категорій, а їхні неізосемічні зв'язки з іменами інших референтно-таксономічних груп у ролі суб'єктів форму-ються з використанням вузьких комунікативних каналів.

Як відомо, системність лексико-семантичного рівня мови ви-являється на трьох його підрівнях: внутрішньослівному, міжслів-ному і міжгруповому. Одними з найменш семаціологічно і ономаці-ологічно досліджених системотвірних категорій внутрішньослівного і міжслівного підрівнів словникового складу мови є, відповідно, енантісемія і конверсія. У четвертому параграфі останні розгля-даються в зазначених аспектах.

У семантичній структурі значної кількості російських діє-слів найбільша частотність енантісемічних протиставлень спосте-рігається в сфері ФОТДП діяльності; в значно меншій мірі - про-яву і функціонування; лише одиничні випадки наявні в сфері ФОТДП знаходження. В дослідженні аналізуються найчастотніші типи про-тиставлень, наявні в семантичній структурі багатозначних дієслів зазначених ФОТДП. Виявлена типологія свідчить, що енантісемія порушує певну сферу потенційно можливих мовленнєвих значень ро-сійських дієслів: "якісного" характеру дії і процесу ("випадко-вість/невипадковість", "протилежна спрямованість стосовно суб'єк-та сприйняття", "конверсивність", "інтенсивність/неінтенсивність"), протікання дії в часі ("початок/кінець"), а також характеристики результату дії або процесу ("досягнення/анулювання результату",

"досягнення/відсутність результату", "з'єднання/роз'єднання чогось", "творчий/руйнівний результат" "позитивний/негативний результат"). Саме варіювання не зачіпає ономасіологічної віднесеності дієслівних предикатів і відбувається в межах одного ФОТД. При цьому у енантіосемічних значень наявна спільна, ядерна частина; протиставлення здійснюється, як правило, за неадерними семемами. У емантичній структурі протиставлених ЛСВ складно переплітаються лексичні і граматичні значення. Переважна більшість енантіосемічних ЛСВ дієслів формується протилежними значеннями префіксів.

У другій частині параграфу на матеріалі конверсивів до дієслів, які входять у сферу ФОТД "діяльність" і об'єднуються семою передачі (тобто ЛСГ дієслів передачі), робиться спроба уточнення місця конверсії серед найважливіших семасіолого-ономасіологічних категорій номінативної системи мови, визначення зв'язків конверсивів з останніми (перш за все синонімією, антонімією і полісемією), а також спостереження над семантичними відмінностями між вихідним і конверсним дієсловом.

Проведений аналіз дає підстави вважати конверсивами слова, які семантично відрізняються одне від одного і перетворюють ті головні (або сильнокеровані) предметні імена висловлювання, які формують його предикативний центр. Обидва висловлювання (вихідне і конверсивне) залишаються, однак, синонімічними, тобто передають одну й ту ж інформацію про об'єктивну дійсність або її фрагмент (факт, подію, ситуацію тощо), один екстенціонал. Семантичні ж відмінності залежать від типу конверсії і структури конвертованого висловлювання. Ці відмінності, перш за все, стосуються: 1) виділення іншого суб'єкта дії стосовно вихідної структури і, відповідно, протилежно скерованої дії: импортировать/

експортитовувати, вигривувати/проигривувати; снимати/сдавати (комнату), наслідувати/завещувати; 2) виявлення додаткових характеристик предмета передачі: получити/наградити ("награда"), получити/снабдити ("нужним, необхідним"); 3) визначення якісної характеристики дії стосовно вихідної структури (причини, мотиву, мети тощо): купити/продатися (врагам). У три- і чотиричленних конструкціях якісна характеристика дії диференціюється значно ширше і стосується: а) мотивованості, каузативу дії: заразился/заразिति, нанимаються/нанимати; б) способу дії: покупати/отпускати (товар), получати/оказувати (поміть); в) здійснення дії на чиюсь користь: получати/отказувати (імущество), брати/предоставляти та інших.

Таким чином, вивчення конверсії як синтагматико-парадигматичної категорії є можливим тільки за умови точного аналізу структури висловлювань, урахування статусу перетворюваних предметних імен (актантів) і сил зв'язку між останніми. Суттєвою є роль конверсної кореляції в формуванні специфічної системності словника мови.

П'ятий параграф присвячений комплексному дослідженню практично не вивченого в лінгвістичній літературі явища метонімічних зрушень у семантичній структурі дієслівних лексем, спричинених семантико-синтаксичними факторами.

Спостереження свідчать, що метонімія притаманна не тільки ідентифікаційному (предметному) типові значення, але й предикатному (ознаковому), до якого належить і дієслово. У сфері дієслівної лексики метонімія виступає як функціонально-онімологічний і одночасно семантико-синтаксичний процес, який спирається на синтагматичні зв'язки дієслів у висловлюванні, тобто шлях метонімічних асоціацій проявляє через конкретні синтаксичні позиції й конструкції. Лексико-синтаксичний характер дієслівної метоні-

мії детермінується специфікою дієслова, більшою мірою синтагматично організованого, ніж повнозначні слова інших лексико-граматичних класів. Суб'єктно-об'єктні заміни при дієслівному предикаті, в ослові яких лежать відношення ословлених понять, надають можливість говорити про актантний тип метонімії. Заміни, пов'язані з висуненням суміжної обставинної ознаки на предикатні позиції, є підставою, щоб говорити про сирконстантний тип метонімії. В останньому випадку відбуваються значні зміни в структурі дієслівної лексеми, пов'язані з перегрупуванням сем, а іноді навіть зі змінами ОС. Ці зміни можуть стосуватись того, що суміжна ознака основної дії може вийти на перший план, виражатись окремою лексемою, наприклад: ... ив машини високочила Анчик, сняла туфли и, взвизгивая, захлюпала босыми ногами к калитке (Ю.Трифонов. Игры в сумерках), тобто "пошла, хлюпаючи ногами". Обставинна сполучуваність дієслова (захлюпала к калитке) дає підставу кваліфікувати його як дієслово руху, а не власне звучання, точніше, як дієслово з актуалізованою архісемою руху на тлі диференційних сем звучання. Інакше кажучи, в семасіологічній точці зору в випадку метонімічних переходів подібного типу в семантичній структурі слова з'являється нова архісема, попередня ж перетворюється на диференційну. Зміни в значенні дієслова в подібних випадках починаються під впливом синтаксичної структури, в яку він входить. У новій конотрукції категоріальна сема конкретизується під впливом іншого лексичного значення. З ономасіологічної ж точки зору метонімія - це заміна одного слова іншим, яке перебуває в першому у синтагматичному зв'язку.

У сфері російського дієслова найбільшу схильність до метонімічних заміन згаданого типу (в ономасіологічному аспекті розгляду) виявляють дієслівні предикати, які належать ФОДП "діяльність".

і "функціонування", рідше - "прояв" і "протікання". З семасіологічної точки зору - це дієслова ЛСГ руху, зорового сприйняття, фізичної дії (зокрема руйнівного впливу на об'єкт), мовлення та деяких інших. Найбільш комунікативно активними в межах обставинного типу дієслівної метонімії виявляються такі типи вживань:

1) "рух -- слуховий ефект від його здійснення": Снаряд просвітел над нами; 2) "рух -- зоровий ефект від його здійснення": Синие искры разрывных просверкали ... в гребнях сугробов (Ю.Бондарев. Горячий снег); 3) "рух -- нюховий ефект від його здійснення": Под окнами провонял трактор; 4) "рух -- характеристика його результату": Пропылит грузовичок, разгонит кур ... и на весь день снова глухоманная тишина (С.Есин. Сам себе хозяин); 5) "фізична дія -- слуховий ефект від її здійснення": ... за воротами шаркают пильшики (А.Тарковский. Зима в детстве), тобто "пилят дрова, шаркая пилами"; 6) "фізична дія -- зоровий ефект від її здійснення": ... /Весни/ блеснул очками на полковника Осина (Ю.Бондарев. Горячий снег); 7) "фізична дія -- спосіб її здійснення": Мохнаков хлопал снег с воротника полубубка... (В.Астафьев. Пастух и пастушка), тобто "стрихнул, хлопаю"; 8) як різновид попереднього підтипу можна трактувати метонімічний перехід "процес мовлення -- характер вимовляння звуків": В углу о чем-то шамкал древний старик (И.Долин. Там, за рекой). Необхідно також відзначити регулярні заміни дієслів мовлення в конструкціях з прямою мовою дієсловами, які характеризують процес мовлення в різних аспектах, наприклад: Отец хмыкнул - У тебя дети-то все уже отолужили (Н.Тропников. Ручная работа), тобто "сказал, хмыкнув". Розглядаються також процеси накладання метафоризації додаткової ознаки на метонімізацію дієслівної лексики, що створює особливий стилістичний і смисловий ефект.

У "В и с н о в к а х" формулюються найважливіші методологічні принципи функціонально-ономасіологічного вивчення лекоики. Визначається, що дослідження, яке почалося із аналізу відображувального потенціалу дієслівної лексики російської мови, з необхідністю порушило деякі проблеми граматичного ладу останньої, насамперед, звичайно, синтаксичний рівень. Це свідчить про міжрівневий, синтетичний характер функціонально-ономасіологічного підходу до мови, його великий потенціал, орієнтованість на смислові структури, їх введення у мовленнєво-мисленнєву діяльність носіїв мови.

Основні положення дисертації знайшли відображення у таких публікаціях:

1. Функціонально-отражательное изучение лексики (на материале русского глагола). - Львов: ЛГУ, 1992. - 71 с.
2. Функціонально-отражательное изучение лексики: теоретические и практические аспекты (на материале русского глагола). - Львов: ЛГУ, 1993. - 170 с.
- Рец.: Панько Т.І. // Мовознавство.- 1994.- № 2.- С. 73-74.
3. Семантическое варьирование исходных глаголов при конверсионных преобразованиях // Исследования по семантике. Вып. 8. - Уфа, 1982. - С. 48-53.
4. Семантика конверсії // Мовознавство.- 1988.- № 1.- С. 39-48.
5. Некоторые общие явления в лексике русского, украинского и болгарского языков на современном этапе их развития // Историко-филологические исследования. - Велико-Търново (Болгария). - 1983. - С. 259-268 (у співавторстві).
6. Развитие энантиосемичных значений глаголов в современном русском языке // Русский язык: вопросы типологии и функцио-

нального развития: Вестник Львов. ун-та. Сер. филол. Вып. 14.-
Львів, 1984. - С.50-56.

7. Активные процессы в лексике и словообразовании русского
языка// Русский язык в национальной школе.-1984.-№ 6.-С.16-20.

8. О типах синонимизации глагольных неологизмов в современ-
ном русском языке (50-70-е годы XX века)// Русское языкознание.
Вып. 9. - Киев, 1984. - С. 47-53.

9. Функциональная динамика внешних связей лексических си-
стемных образований// Русский язык: вопросы типологии и функцио-
нального развития в условиях билингвизма: Вестник Львов. ун-та.
Сер. филол. Вып. 16. - Львів, 1985. - С. II-17.

10. Некоторые общие явления в сфере общественно-политической
лексики русского и болгарского языков на современном этапе раз-
вития// Славянская филология. Вып. У. - Л.: Изд-во Ленинград.
ун-та, 1986. - С. 6-13 (у співавторстві).

11. Типология энантиосемичных значений глаголов в современ-
ном русском языке// Исследования по семантике. Семантика слова
и фразеологизма. - Уфа, 1986. - С. 33-40.

12. О глаголах с противоположным значением// Русский язык
в школе. - 1987. - № 4. - С. 86-89.

13. Функционально-ономасиологическая типология лексических
значений русского глагола// Порівняльно-типологічне вивчення
східнослов'янських мов: Вісник Львів. ун-ту. Сер. філол. Вип.18.-
Львів, 1987. - С. 37-41.

14. О соотношении функционально-ономасиологических и лекси-
ко-семантических групп// Ф.С.Бацевич, А.С.Белая и др. Методы изу-
чения лексики языка. - Черновцы: ЧГУ, 1987. - С. 48-51. Руш. списък
монографії депонирована в ИНИОН АН СССР, № 31140 от 11.09.87.

15. Соотношение функционально-ономасиологических и лексико-

семантических групп как типов языковых парадигм (на материале глагольной лексики)// Типы языковых парадигм: Тезисы докладов и сообщений конференции кафедр русского языка вузов Урала. - Свердловск, 1987. - С. 5-6.

16. Диахронная подвижность функционально-ономасиологических типов лексических значений слов// Актуальные проблемы исторической лексикологии и лексикографии восточнославянских языков: Тезисы докладов 2-й Всесоюзной конференции. Ч.1. - Днепропетровск, 1988. - С. 211-212.

17. Семантико-синтаксический характер глагольной метонимии// Классы слов в синтагматическом аспекте. - Свердловск: Изд-во Уральского ун-та, 1988. - С. 114-122.

18. Семантика бестияльных глаголов (функционально-ономасиологический аспект)// Развитие восточнославянских языков и общественные процессы: Вісник Львів. ун-ту. Сер. філол. Вип.19. - Львів, 1988. - С. 22-25.

19. Функціонально-ономасіологічний аналіз лексики (на матеріалі російського дієслова)// Мовознавство.-1989.-№ 1.-С.15-21.

20. Референтная отнесенность имен субъектов и анализ скрытых семантических категорий глагольного действия// Семантика в преподавании русского языка как иностранного. Вып. 8. Ч. 1. - Харьков, 1989. - С. 161-163.

21. Семантика граминальных глаголов// Мова і сучасність: Вісник Львів. ун-ту. Сер. філол. Вип. 21.- Львів,1990.-С.50-54.

22. Ономасиологическая информация в толковом словаре (на материале глагольной лексики)// Актуальные проблемы разработки нового академического словаря русского языка: Тезисы.-Л.:Изд-во АН СССР, 1990. - С. 18-14.

28. Функціональна типологія прихованих семантичних катего-

рїи дієслівної дії// Мовознавство.-1990.-№ 5.- С. 24-29.

24. Референтная отнесенность имен субъектов и специфика проявления глагольного действия// Филологические науки.- 1990.- № 5. - С. 67-74.

25. Имя и глагол в высказывании: функционально-отражательная связь и коммуникативное варьирование// Проблемы функционального описания языковых единиц: Тезисы межвузовской конференции.- Свердловск, 1990. - С. 3-4.

26. Проспекция русского глагольного слова (функционально-ономасиологический аспект)// Русское языкознание. Вып. 21. - Киев: Лыбидь, 1990. - С. 43-55.

27. Глагольное действие в функционально-ономасиологическом аспекте// Глагол в системе языка и речевой деятельности: Материалы научной лингвистической конференции.- Свердловск, 1990.- С. 49-51.

28. Глагол в "лежпарадигматическом" аспекте изучения//Лингвистика: взаимодействие концепций и парадигм. Вып. 1. Ч.1.-Харьков, 1991. - С. 170-173.

29. Скрытые семантические категории в деривационном синтаксическом процессе// Принцип деривации в истории языкознания и современной лингвистике: Тезисы докладов.- Пермь, 1991.- С.60-62.

30. Референтная отнесенность имен субъектов и некоторые функциональные типы глагольного действия// Типы языковых парадигм.- Свердловск: Изд-во Уральского ун-та, 1990. - С. 54-58.

31. Дієслівні речення із суб'єктами-натурфактами у російській і польській мовах (функціонально-ономасіологічний аспект)// Проблеми слов'янознавства.Вип.43.- Львів:Світ, 1991.- С.97-101.

32. Функционально-отражательный потенциал русских глагольных предикатов (субъектные связи)// Материалы II Международного

семинара "Славянская культура в современном мире (изучение и преподавание в иноязычной аудитории)". - Киев, 1991. - С. 183-184.

33. Дієслівна метонімія в російській, українській і болгарській мовах (функціонально-типологічний аспект)// Мова і соціальне відродження: Вісник Львів. ун-ту. Сер. філол. Вип. 22 - Львів: Світ, 1991. - С. 23-30.

34. Системна організація лексичного компонента мовленнєвої діяльності (до питання про природу функціонально-ономасіологічних груп)// Мовознавство. - 1991. - № 6. - С. 36-40.

35. Функціонально-ономасіологіческая типология русских глагольных предикатов// Русское языкознание. Вип. 23. - Киев: Либидь, 1991. - С. 9-16.

36. Обстоятельственная глагольная метонимия в русском языке// Исследования по семантике. Семантика языка и речи. - Уфа, 1991. - С. 80-87.

37. Предложения с глагольными предикатами одного функционально-ономасіологіческого класса в русском, украинском и болгарском языках// Съпоставително езикознание. - Год. XVI. - 1991. - № 3. - С. 5-10 (Софийский ун-т, Болгария).

38. Глагольные предикаты в предложениях с именами субъектов-психофактов: опыт функционально-ономасіологіческой классификации// Русский язык: вопросы функционирования и методики преподавания. - Львов, 1992. - С.144-153 (у співавторстві).

39. Функціонально-отражателные типы глагольных предикатов и ономасіологіческие статусы имен субъектов// Мова та її функціонування: Вісник Львів. ун-ту. Сер. філол. Вип. 23. - Львів: Світ, 1992. - С. 11-16.

40. Функціонально-ономасіологіческие группы слов как типы языковых парадигм (на материале глагольной лексики)// Исследо-

вання по семантике. Семантические единицы и их парадигмы.- Уфа: Изд-во Баш. ун-та, 1992. - С. 38-41.

41. Сліввідношення типів смислової імпліцитності в мові (на матеріалі російської мови)// Мовознавство.-1993.-№ I.-С.54-59.

42. Функціонально-відображувальний потенціал українського дієслова// Другий міжнародний конгрес українців: Доповіді і повідомлення. Мовознавство. - Львів, 1993. - С.162-165.

43. Типы вариативности лексических единиц в аспекте речепо-
рождения// Вариантные отношения в языке и тексте.- Екатеринбург:
Изд-во Уральского ун-та, 1993. - С. 96-103.

44. Слово в функціонально-ономасіологічному аспекті вивчен-
ня// Матеріали міжнародної наукової конференції "Семантика мови
і тексту". Ч. 2. - Івано-Франківськ, 1993. - С. 12-13.

45. Функционирование как тип глагольного предикатного зна-
чения// Мова та її функціонування: Вісник Львів. ун-ту. Сер. філол.
Вип. 24. - Львів: Світ, 1993. - С. 110-114.

46. Референциально обусловленная многозначность имен ("пред-
метность -- процессуальность")// Имя: слово, словосочетание, пред-
ложение, текст (именование на различных уровнях языка). - Киев,
1993. - С. 144-150.

47. Функціонально-ономасіологічна лексикологія: сутність і
основні поняття// Функціональна граматики: Тези доповідей науко-
во-теоретичної конференції. - Донецьк, 1994. - С. 7-8.

48. Дієслівні предикати у висловлюваннях з іменами суб"ек-
тів одного відображувального класу (на матеріалі російської та
польської мов)// Проблеми слов"янознавства. Вип. 46. - Львів:
Світ, 1994. - С. 77-83.

Окремі положення дисертації відображені також у 26 тезах
виступів та повідомлень на наукових конференціях.

Бацевич Ф.С. Русский глагол в функционально-ономасиологическом аспекте изучения. Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальности 10.02.01 - русский язык, Институт языкознания им. А.А.Потебни НАН Украины, Киев, 1995.

В диссертации исследуется глагольная лексика русского языка в функционально-ономасиологическом аспекте. Определяется функционально-отражательный потенциал русского глагола относительно естественно-онтологических классов имен субъектов "Человек", "Животное", "Растение", "Вещь" и др. Устанавливаются функционально-ономасиологические типы глагольных предикатов, имеющие природу скрытых семантических категорий. Исследуются соотношения скрытой категориальности и иных типов смысловой имплицитности в языке. В целом работа представляет собой попытку создания основ функциональной ономасиологии как составной части когнитивной лингвистики. С этой целью, в частности, устанавливается специфика проявления глагольных предикатов в высказываниях с именами субъектов одного отражательного класса, а также ряда системоформирующих категорий глагольной лексики (энантисемия и конверсия) и тропов (обстоятельственная метонимия).

Ключові слова: функція, значення, значущість, ономасіологія, функціональна ономасіологія, ономасіологічні статуси слів, функціонально-ономасіологічна група слів, функціонально-ономасіологічний тип дієслівного значення, функціонально-ономасіологічний тип дієслівної дії, функціонально-ономасіологічний тип дієслівних предикатів, приховані семантичні категорії, приховані семантичні категорії дієслівної дії, предметний тип значення слова, ознаковий тип значення слова.

Batsevich F.S. The Russian Verb in its Functional and Onomasiological Perspective. Doctoral Dissertation in speciality 10.02.01 - Russian language, Institute of Linguistics named after A.A.Potebnaya, Ukrainian National Academy of Sciences, Kiev, 1995.

The Dissertation is concerned with the verbal lexis of the Russian language in its functional and onomasiological aspect. Functional and reflective potential of the Russian verb is determined in relation to natural and ontological classes of subject names "Human Being", "Animal", "Plant", "Thing", etc. Functional and onomasiological types of verbal predicates of the nature of latent semantic categories are singled out. Relations of latent categoriality and other types of sense implicitness in the language are revealed. The Dissertation is largely an attempt to lay the foundation of functional onomasiology as a part of cognitive linguistics. This is complemented by the establishment of the peculiarities of verbal predicates in utterances with one and the same reflective class of subjects as well as characteristics of some system forming categories of verbal lexis (enantiosemy and conversion) and tropes (circumstantial metonymy).

Key words: function, meaning, value, onomasiology, functional onomasiology, onomasiological status of words, functional-onomasiological word group, functional-semantic type of verbal meaning, functional-semantic type of verbal predicates, latent semantic categories, latent semantic categories of verbal action, presentive type of word meaning, word meaning of the type "sign".

Tray

Підписано до друку 21.02.95. Формат 60×84/16. Папір друк. №1.
Друк офсет. Умовн. друк. арк. 3,2. Умовн.-фарб. відб. 3,2.
Обл.-вид. арк. 3,4. Тираж 100. Зам. 34.
Машинно-офсетна лабораторія Львівського державного
університету ім.І.Франка. 290602 Львів, вул. Університетська, 1.

AB 32.131